

ANNA LATAWIEC

PRÓBA OBRONY FILOZOFII PRZYRODY

Czy filozofia przyrody domaga się obrony? Pozornie tak, gdyż uprawia się ją w coraz mniejszej liczbie ośrodków filozoficznych, co może być wyrazem odchodzenia od niej. To odchodzenie od uprawiania filozofii przyrody dotyczy przede wszystkim jej wersji klasycznej. Pojawia się problem aktualności filozofii przyrody, a nawet pytanie, czy filozofia przyrody jeszcze istnieje. Uważam, że nawet w wersji klasycznej filozofii przyrody nie grozi ani zaniechanie jej uprawiania, ani dezaktualizacja.

Faktycznie filozofia przyrody nie domaga się obrony z co najmniej dwu powodów. Po pierwsze, panel zjazdowy w sekcji filozofii przyrody pokazał, że zainteresowanie nią jest nadal bardzo żywe. Jednakże okazuje się, że sami filozofowie przyrody mają odmienne jej koncepcje, czasem nawet sprzeczne (nauczać historii filozofii przyrody – w tym hylemorfizmu – czy nie; jest to raczej filozofia przyrodoznawstwa, czy filozofia „w nauce” itp.). Jednocześnie chyba wszyscy paneliści byli zgodni co do jednej kwestii: nie można zasadnie wypowiadać się na podjęty temat bez odwołania do konkretnej koncepcji filozofii przyrody. Zgoda dotyczy też konieczności odwołania się przy uprawianiu tej dyscypliny do osiągnięć nauk przyrodniczych. Po drugie, jeśli faktycznie rozwój naukowy ma tak duży wpływ na filozofię przyrody – nieważne jak pojmowaną, lecz zależną od wpływu nauk przyrodniczych – to oznacza, że filozofia przyrody istnieje, choć być może w zmieniającym się kształcie. Nowe koncepcje filozofii przyrody, inspirowane rozwojem nauk przyrodniczych świadczą o żywej jej obecności. Ale właśnie te nowe, jakby poszerzone propozycje jej ujmowania mogą świadczyć albo o niewystarczalności klasycznej wersji, albo też o ogromnym wpływie rozwoju nauk szczegółowych na kształt filozofii przyrody dziś.

W moim przekonaniu potrzebna dziś jest filozofia przyrody w obu wersjach: klasycznej (arystotelesowko-tomistycznej) i w wersjach współczesnych. W pierwszym przypadku tę użyteczność widzę choćby w stale aktualnych dyskusjach nad zagadnieniem istoty życia i jego początku (np. hylemorficzne wyjaśnianie pojawiania się życia w kontekście zmian substancjalnych i przypadłościowych) czy we wzorcowym stawianiu problemów dotyczących samej rzeczywistości materialnej (np. jaka jest natura czasu, przestrzeni czy zagadnienie matematyczności przyrody). W drugim przypadku użyteczność filozofii przyrody widzę w podejmowaniu i rozwiązywaniu waż-

Dr hab. ANNA LATAWIEC, prof. UKSW – Katedra Metodologii Nauk Systemowo-Informacyjnych na Sekcji Filozofii Przyrody w Instytucie Filozofii UKSW w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: latawanna@uksw.edu.pl

kich problemów dotyczących natury rzeczywistości materialnej w kontekście osiągnięć nauk przyrodniczych i medycznych. Oczywiście można zastanawiać się nad przyczynami pojawiania się współczesnych ujęć filozofii przyrody lub też dyskutować nad wyborem najwłaściwszej współczesnej jej wersji. Jest możliwe, że koncepcje współczesne są wyrazem słusznego przekonania o ogromnym wpływie nauk przyrodniczych na filozofię przyrody i przeświadczenia o konieczności uwzględniania wyników tych nauk w rozwiązywaniu problemów natury filozoficznej. Jest oczywiste, że nie można lekceważyć czy nie dostrzegać tych wyników. Wystarczy wspomnieć fakt pojawienia się mechaniki kwantowej¹, badania nad genomem człowieka² czy rozważań fizyków dotyczące cząstek wirtualnych³, aby zrozumieć rangę tych odkryć i ich oczywisty wpływ na filozofię przyrody.

Jeśli chodzi o współczesne koncepcje filozofii przyrody⁴, to jestem przekonana, że na ich kształt ma ogromny wpływ intensywny rozwój nauk przyrodniczych i medycznych. Uważam, że filozofia przyrody, stawiając problemy, inspiruje naukowców do podejmowania kolejnych badań naukowych, nauka zaś dostarcza filozofii faktów stanowiących źródło dla dalszych pytań. Uważam więc, że tak jak rozwój nauk przyrodniczych wywołuje postęp w filozofii przyrody, tak i filozofia przyrody przyczynia się do postępu w naukach przyrodniczych.

Na kształt współczesnej filozofii przyrody wpływa nie tylko rozwój nauki, ale i pojawianie się nowych dyscyplin naukowych. Mam tu na myśli przede wszystkim inżynierię genetyczną, ekologię, biocybernetykę, bioelektronikę, biomedycynę, bietykę, teorię systemów i teorię informacji. Na styku tych dyscyplin i filozofii – a filozofii przyrody w szczególności – formułowane są problemy stare, a domagające się nowych rozwiązań. W konsekwencji mamy propozycję traktowania filozofii przyrody np. jako „filozofii w nauce”⁵.

To, co jest wspólne dla filozofii przyrody, nauk przyrodniczych i medycyny, to odniesienie do przyrody lub też szerzej – do natury. W tym przypadku istotne jest rozumienie pojęć „przyroda” i „natura”. Nie ma przecież powszechnej zgody co do ich

¹ Por. R. P. Feynman, R. B. Leighton, M. Sands, *Feynmanna wykłady z fizyki – mechanika kwantowa I*, t.3, Warszawa 1972; L. I. Schiff, *Mechanika kwantowa*, Warszawa 1977.

² Por. choćby: M. Ridley, *Genom – autobiografia gatunku w 23 rozdziałach*, tł. M. Koraszewska, Poznań 2001.

³ S. W. Hawking, *Krótką historia czasu. Od wielkiego wybuchu do czarnych dziur*, tł. z ang. P. Amsterdamski, Warszawa 1990, s. 68-82.

⁴ Najbardziej rzetelny przegląd współczesnych koncepcji filozofii przyrody można znaleźć w pracy: A. Lemańska, *Filozofia przyrody a nauki przyrodnicze*, Warszawa 1998. Omówione zostały tu zarówno neotomistyczna filozofia przyrody (s. 38-41), jak i filozofia przyrody jako refleksja nad wynikami nauk przyrodniczych (s. 41-53) czy praktyczna filozofia przyrody (s. 53-59).

⁵ Tak widzi filozofię przyrody M. Heller. Por. np. M. Heller, *Jak możliwa jest „filozofia w nauce”?*, „*Studia Philosophiae Christianae*” 22 (1986), nr 1, s. 7-19.

pojmowania⁶. Można spotkać i takie propozycje, w których dostrzega się tendencję do włączania w świat przyrody także wytworów kultury, układów sztucznych itp.⁷. I tu znajdujemy usprawiedliwienie dla pojawienia się niektórych współczesnych wersji filozofii przyrody, tych właśnie poszerzających jej zakres o nowe rozumienie i odniesienie choćby do przyrody i kultury jako wytworu człowieka.

Zarówno nauki przyrodnicze, jak i filozofia przyrody dostarczają nam coraz bardziej pełnego obrazu świata z człowiekiem włącznie. To przecież w ramach filozofii przyrody padają pytania o *arche*, o naturę czasu i przestrzeni, o istotę życia, jego genezę i ewolucję.

Z tej racji, moim zdaniem, filozofia przyrody jest potrzebna naukowcom. A jeśli tak, to powinna być wykładana zarówno na kierunkach przyrodniczo-matematycznych, jak i na medycynie. Zwłaszcza na medycynie ważkimi pytaniami są te, które dotyczą fenomenu życia, śmierci, choroby itp.

Filozofia przyrody odgrywa istotną rolę w kształtowaniu światopoglądu naukowego, a jeśli tak – to potrzebna jest każdemu człowiekowi. Z tej racji powinna być uprawiana nie tylko w ośrodkach uniwersyteckich, i to – jak sądzę – w obu wersjach, ale także wykładana w szkołach średnich.

Potrzebę uprawiania filozofii przyrody zdaje się podkreślać fakt poszukiwania jej walorów nie tylko teoretycznych, ale także praktycznych. Stąd obserwujemy wyraźny zwrot ku bioetyce (jako wynik rozwoju inżynierii genetycznej i medycyny), ekologii (jako wyraz niepokoju i troski o stan środowiska życia człowieka i innych organizmów), aspektom kulturowo-informacyjnym (jako wyraz troski o kierunek i rozwój „wytworów” człowieka).

W moim przekonaniu interesującym wyzwaniem stojącym dziś przed filozofem przyrody (po części też przed filozofem nauki) jest potrzeba reakcji na nowe zjawiska wywołane przez rozwój techniki. Mam tu na myśli np. pojawienie się nowej rzeczywistości, jaką jest tzw. rzeczywistość wirtualna czy świat wirtualny. W tym zakresie widzę także wzajemne inspiracje zarówno dla filozofów przyrody, jak i dla informa-

⁶ Reprezentatywne w tej kwestii wydają się wypowiedzi filozofów z terenu byłego Związku Radzieckiego. Na konferencji roboczej poświęconej filozofii współczesnej, która odbyła się w czerwcu br. w IFiS PAN w Warszawie, bardzo mocno podkreślano swoiste rozumienie pojęć „przyroda” i „natura”. Szczególnie interesujący w tej kwestii jest przegląd dokonany w referacie *Эволюция и метаморфозы понятия «природа»* W. M. Rozina (tekst jeszcze nie opublikowany).

⁷ Rozwój techniki komputerowej spowodował intensywny wzrost zainteresowania takimi problemami, jak możliwość symulacji przejawów pracy mózgu, w konsekwencji – procesami poznawczymi: rozpoznawanie znaków, mowy, czyli inteligencją. Stąd pojawiła się nowa dziedzina, jaką jest sztuczna inteligencja (AI), a tym samym otwiera się możliwość rozszerzenia przedmiotu filozofii przyrody i na obszary badania przyrody pojętej także jako wytwory człowieka. Tym przedmiotem staje się w niektórych, współczesnych koncepcjach filozofii przyrody także świat wirtualny.

tyków. Z tej racji może być filozofia przyrody przedmiotem zainteresowania w szkołach i w uczelniach o profilu technicznym.

Sądzę, że powyższe uwagi mogą przemawiać na rzecz:

1. Współczesnej filozofii przyrody – jest ona potrzebna w zasadzie wszystkim uprawiającym naukę i technikę, gdyż przybliży zrozumienie świata i procesów w nim zachodzących, a także inspirowanie do jego ochrony

2. Klasycznej filozofii przyrody – jest ona wzorem do stawiania pytań, formułowania problemów, natomiast w obszarach naukowo dziś jeszcze nieznanymi nadal jest dyscypliną przybliżającą nas ku istocie przyrody (natury). Warto tu jednak podkreślić, iż w tej ostatniej roli nie chodzi jedynie o oczekiwanie na sformułowanie odpowiedzi na ważne pytania w ramach nauk przyrodniczych i tym sposobem, z chwilą uzyskania wszystkich rozwiązań, zakończenie funkcjonowania filozofii przyrody. W moim przekonaniu współczesnej filozofii przyrody przypadła rola nieustannej inspiracji dla badań z zakresu nauk przyrodniczych, medycznych i techniki.

Słowa kluczowe: współczesna filozofia przyrody, klasyczna filozofia przyrody, filozofia przyrody, filozofia przyrodoznawstwa, filozofia w nauce, filozofia techniki, filozofia umysłu, bioetyka, medycyna, natura, przyroda, światopogląd naukowy.

Key words: modern philosophy of nature, classical philosophy of nature, philosophy of nature, philosophy of science, philosophy in science, philosophy of technology, philosophy of mind, bioethics, medicine, nature, scientific world-view.

ANNA LEMAŃSKA

CELE I ZADANIA FILOZOFII PRZYRODY

Odpowiedź na pytanie: „Komu i po co jest dziś potrzebna filozofia przyrody?” musi być poprzedzona próbą określenia, czym jest filozofia przyrody, jakie są jej cele i zadania. Obecnie bowiem nie istnieje jedna, powszechnie akceptowana definicja tej dyscypliny filozoficznej. I chociaż przez filozofię przyrody większość autorów rozumie filozoficzną refleksję nad otaczającą nas rzeczywistością materialną, to w praktyce bardzo różnie realizuje ten typ refleksji. Można mianowicie wyliczyć co naj-

Dr hab. ANNA LEMAŃSKA, prof. UKSW – Katedra Filozofii Przyrody w Instytucie Filozofii UKSW w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa.